

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ МУАССАСАСИ ТАРБИЯЧИЛАРИНИНГ ИЖТИМОИЙ КОМПЕТЕНТСИЯСИ

Abidova Nilifar Zakirovna

*PhD rahbar: Alfraganus university
nodavlat oliy ta'lim tashkiloti datsenti,*

Tozagul Saipova Risboy qizi

*Alfraganus university nodavlat oliy ta'lim
tashkiloti "Ijtimoiy fanlar" fakulteti magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada, maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasiga oid meyoriy-huquqiy hujjatlarga haqida haqida ma'lumot bilan boshlangan. Kompetentsiya tushunchasi va ijtimoiy kompetensiyalar haqida tushunchalar ma'lumotlar berilgan. Maktabgacha ta'lim tarbiyachilarning ijtimoiy kompetensiyalariga oid ma'lumotlar. Tarbiyachilarda ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish ko'rsatkichlarining guruhlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasiga oid meyoriy-huquqiy hujjatlar. Kompetentsiya va ijtimoiy kompetensiyalar, kompetensiyalariga oid ma'lumotlar, tarbiyachilarda ijtimoiy kompetensiyalar

KIRISH

Jahon ta'lim muassasalarida tarbiyachilarning ijtimoiy-pedagogik kompetensiyasi rivojlanishining kreativ texnologiyalari ta'lim jarayoniga tatbiq etilgan. YuNESKOning "Bola huquqlari to'g'risida" gi Konventsiyasi, "Nogironlar huquqlari haqida" gi deklaratsiyalarida kasbiy ta'lim tizimida tarbiyachilarni tayyorlash jarayonini takomillashtirish, bolalarni rivojlantirish, malakali qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatish xamda ularning ijtimoiy-reabilitatsiyasi isloh etish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jahon ta'limi va ilmiy tadqiqot muassasalarida bolalar rivojlanishi xususiyatlarini, nostandart mehnat amallarini optimallashtirish, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar va ularning oilalariga psixologik, pedagogik ko'maklashish, munosabatga ijtimoiy qarashlarni insonparvarlashtirish, pedagogik himoya hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj, ijtimoiy himoyalanmagan bolalar bilan ishlash, ijtimoiy yo'naltiruvchi korreksion pedagogik faoliyat yo'nalishlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Shu bilan birga maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachilarining ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish strategiyasini belgilash, kasbiy tayyorlashda takomillashtirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish, aniqlash, ijtimoiy-pedagogik kompetentlik modellarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonunida aytilganidek: “Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarning sog‘lom, har tomonlama kamol topib shakllanishi, o‘qishga intilish hissini oshirish, muntazam ta’lim olishga tayyorlash, uzluksiz ta’limning keyingi bo‘g‘inlarida o‘qishni davom ettirishi uchun zamin hozirlash, qolaversa, mustaqil fikrlash va o‘z fikrini erkin bayon etish ko‘nikmasini shakllantirishda maktabgacha ta’limning ro‘li muhim. Zero, maktabgacha bo‘lgan yosh bola shaxsining jismoniy, psixologik va ijtimoiy jihatdan shakllanishining asosiy davridir¹. Shuning uchun rivojlangan mamlakatlarda insonni intellektual va ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, tafakkurini o‘stirish, fikr mahsulini erkin bayon eta olish qobiliyatini rivojlantirishga e’tibor bolaning ilk yoshlaridan boshlab nazoratga olinadi. Ayniqsa bolaning nutqi uning tafakkuri bilan birga taraqqiy eta boradi. Bu jarayon o‘z vaqtida to‘g‘ri tashkil etilsa, uning uchun maxsus sharoit va muhit yaratilsa, bolaning har tomonlama rivojlanishiga zamin hozirlaydi.

Bugungi kunda ko‘plab olimlar kompetentsiyaga asoslangan yondashuvdan samarali foydalanish bilan shug‘ullanadilar. Olimlar nazariya va uni ta’lim muassasalarida amaliy qo‘llash o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etish yo‘llarini izlamoqda. Buning sababi shundaki, kompetensiyaga asoslangan yondashuvning xususiyatlari ko‘proq kasb-hunar ta’limi doirasida o‘rganilgan. Shuning uchun barcha maktabgacha gacha tarbiyachilari buni qanday amalga oshirish haqida tasavvurga ega emaslar.

Ijtimoiy kompetentsiya odamlar o‘zaro aloqada bo‘lgan joyda muhim ahamiyatga ega: oilada, ta’lim muassasasida, jamiyatda. Zamonaviy ta’lim tarbiyachilar oldiga bolalarda nafaqat ta’lim, balki ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun qiyin vazifani qo‘yadi. Uni hal qilish natijasi o‘quvchilarda boshqa odamlar bilan aloqa o‘rnatish, sabr-toqat, boshqalarni hurmat qilish, boshqa odamlarning holatini tushunish va jamiyatda o‘zini munosib tutish qobiliyatini tarbiyalash bo‘lishi kerak. Bu fazilatlarning barchasi bolalikda shakllanadi. Ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun tarbiyachilar ota-onalar bilan birgalikda ishlashlari, bolalarning individual xususiyatlarini hisobga oladigan yondashuvlarni ishlab chiqishlari kerak. Shundagina maktabgacha ta’limingacha bitiruvchilaridan o‘z yurtining munosib fuqarosi bo‘lib yetishishini kutish mumkin.

Kompetentlik inglizcha “competence” so‘zidan olingan bo‘lib “qobiliyat” ma’nosini ifodalaydi. Kompetentlikning mazmuniga e’tibor beradigan bo‘lsak “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish”ni yoritishga xizmat qiladi. Amalga

¹ O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonuni. 2019 yil 16 dekabr, O‘RQ-595-son/ <https://lex.uz/docs/4646908>

oshirilayotgan o'zgarishlarning dinamikligi, iqtisodiyot, siyosat, ijtimoiy-madaniy sohani rivojlantirishdagi yangi strategik yo'nalishlar kasbiy-pedagogik kadrlarni sifatli tayyorlash muammosini xolisona tarzda ilgari surmoqda. Ta'limning maqsad va vazifalarini yangilash va o'zgartirish, yangi ta'lim tuzilmalarini, ta'limning yangi mazmunini shakllantirish kasbiy faoliyatga tayyorlangan, pedagogik o'zini -o'zi belgilash, o'zini-o'zi tashkil etish va o'zini-o'zi boshqarish qobiliyatiga ega bo'lgan tarbiyachilarni o'qitishning yangi texnologiyalarini talab qiladi. Bu vazifani bajarishda kasbiy-pedagogik ta'lim tizimi muhim o'rin tutadi, chunki professor-o'qituvchilar, eng avvalo, kasbiy ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga o'tkazish missiyasini amalga oshiradilar.

Maktabgacha ta'lim tarbiyachilarning ijtimoiy kompetentsiyalariga quyidagilar kiradi:

- jamiyatdagi ijtimoiy institutlarning tuzilishi va faoliyatini bilish; ijtimoiy tuzilmalar haqida; jamiyatda sodir bo'layotgan turli ijtimoiy jarayonlar haqida;
- ijtimoiy maqom egalariga jamiyatda qo'yiladigan rollar va rollarga bo'lgan talablarni bilish; - muayyan ijtimoiy maqomga qaratilgan rolli o'yinlar;
- me'yorlar va umuminsoniy qadriyatlarni, shuningdek, jamiyat hayotining turli sohalarida – milliy, siyosiy, diniy, iqtisodiy, ma'naviy va hokazolarda normalar (urf-odatlar, an'analar, qonunlar, tabular va boshqalar)ni bilish.
- samarali ijtimoiy o'zaro ta'sir ko'rsatish ko'nikma va malakalari (muloqotning og'zaki va noverbal vositalarini, muloqot jarayonida o'zaro tushunish mexanizmlarini bilish);
- shaxsning o'zini bilishi va tushunishi, o'zini ijtimoiy subyekt sifatida idrok etishi va boshqalar.

Ijtimoiy kompetentsiya tarbiyachilarning tajribasi va faoliyati asosida shakllanadi va rivojlanadi. Buning uchun ta'lim, mazmun, shakl va texnologik ta'limdagi innovatsiyalar bilan bog'liq ko'nikmalarni egallashdan boshlab, maktabgacha ta'limgacha o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirish uchun sharoit yaratish zarur.

Shu ma'noda, ta'limdagi eng muhim narsa "bolalarda ijtimoiy ko'nikma va rollarni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish, ularning ijtimoiy xulq-atvor madaniyatini rivojlantirish bo'lishi kerak" degan fikrga qo'shilmaslik qiyin.

Ijtimoiy kompetentsiya tushunchasini kompetentsiya va kompetentsiyaga bo'linish nuqtai nazaridan shaxsning ma'lum bir sifati yoki qobiliyati va ma'lum bir ijtimoiy komponent sifatida ko'rib chiqaylik.

Kompetentsiyalar - (lotincha kompetentia - huquqqa tegishli) - sub'ektning bilim va vaziyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rnatish qobiliyati yoki kengroq ma'noda harakatlar uchun indikativ asosni, protsedurani topish, ochish qobiliyati (bilim va harakat). Muayyan vaziyatda muammoni hal qilish uchun zarur. Boshqacha qilib aytganda,

maktabgacha tarbiyachilarning bilim, ko'nikma va tashqi resurslarni muayyan hayotiy vaziyatda samarali faoliyat uchun safarbar etishga tayyorligi.

Kompetentsiya bilim, ko'nikma, tajriba va muayyan vakolatlarni amalga oshirish qobiliyatini nazarda tutadi. "Ijtimoiy" tushunchasi uni ijtimoiy sohaga, ya'ni jamiyatga, xulq-atvorga va undagi o'zaro ta'sirga bog'laydigan texnik topshiriqlarni belgilaydi.

Ijtimoiy kompetensiyalar - bu shaxsga jamiyatdagi hayot normalari va qoidalariga etarli darajada rioya qilish imkonini beradigan ijtimoiy ko'nikmalar. Ijtimoiy kompetensiyaning asosini jamiyat, undagi xatti-harakatlar qoidalari va usullari haqidagi bilimlar tashkil etadi.

Shu sababli, ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim usullaridan biri maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarining ushbu muhitlarning har birida xatti-harakatlar va o'zaro ta'sir qilish usullari haqidagi bilimlarini rivojlantirishdir. Ijtimoiy kompetentsiya tarkibidagi ijtimoiy bilim, ko'nikma va malakalar to'plamiga hurmat ko'rsatib, shuni ta'kidlash kerakki, bu to'plam o'z-o'zidan ijtimoiy kompetensiyani ta'minlamaydi. Qobiliyatlar bilim va ko'nikmalar to'plamidan kengroq ko'rib chiqilishi kerak, bilim va vaziyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rnatish qobiliyati, muammoga mos keladigan protsedurani topish qobiliyati.

Bizning fikrimizcha, ijtimoiy kompetentsiya - bu oddiy bilimlar miqdori emas, balki maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarining hayot muammolari va qiyinchiliklariga dosh berish, olingan ko'nikmalar, tajribalar, ijtimoiy qadriyatlardan foydalangan holda kundalik hayotiy vaziyatlarda yo'l topish qobiliyatidir.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tarbiyachilarning ijtimoiy kompetensiyasining zarur darajasi quyidagi treninglar orqali ta'minlanadi:

- bilimlar va ijtimoiy-kommunikativ munosabatlar majmuasi (kontseptual jihatdan muhim komponent);
- ijtimoiy va kommunikativ malakalar tizimi (amaliy faoliyat komponenti);
- samarali ijtimoiy va kommunikativ faoliyat tajribasi (dunyoqarashning motivatsion komponenti);
- ijtimoiy va muloqot qobiliyatlarini yaxshilash uchun shaxsiy qimmatli munosabatlar (kontseptual komponent).

Yuqoridagilarni umumlashtirib, biz tarbiyachilarda ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish ko'rsatkichlarining quyidagi guruhlarini ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

1. Ijtimoiy mas'uliyat, hissiy barqarorlik, shaxsiy faollik, o'zini-o'zi hurmat qilish, ixtiyoriy nazorat, o'ziga ishonch, bag'rikenglik, muvaffaqiyat motivatsiyasi.

2. Odamlarning o'zaro munosabatlari holatini tahlil qilish; boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatda og'zaki va og'zaki bo'lmagan ifodani to'g'ri baholash; o'zining va boshqalarning faoliyati va xatti-harakatlarining oqibatlarini oldindan bilish; ijtimoiy o'zaro ta'sirning mantiqini tushunish; boshqalar bilan konstruktiv o'zaro munosabat;

kommunikativ nazorat; xushmuomalalik; ishlab chiqarish, ijtimoiy yo'naltirilgan faoliyatni tashkil etish.

3. Ijtimoiy kompetentsiyaning mohiyati, tuzilishi, funktsiyalari, xulq-atvorning og'ishligi, sog'lom turmush tarzining mohiyati haqida bilim; jamiyatda muvaffaqiyatli ijtimoiylashishga imkon beruvchi shaxsning fazilatlariga to'g'risida bilim;

4. Ijtimoiy kompetentsiyaning yuqoridagi belgilarining mavjudligi va rivojlanish darajasi; odamlarning jamiyatda o'zaro munosabati, hayotiy yo'nalishlari va maqsadlari mavjudligi haqida bilim; sog'lom turmush tarzini qabul qilish. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini tashkil etish va ta'lim sifatini doimiy nazorat qilish ijtimoiy kompetentsiya darajasini oshirishga yordam beradi. Sifat ko'rsatkichi tarbiyachining ijtimoiy kompetentsiyaga ega bo'lgan o'zlashtirish darajasidir. Xulosa qilib aytganda ijtimoiy kompetentlik – olingan bilimlarga asoslangan holda ijtimoiy munosabatlarda to'g'ri harakat qila olishlik demakdir. Kompetentlik – ijtimoiy amaliyot ko'rinishidagi bilim va ko'nikmalarning mavjudligi bo'lib, u ta'lim jarayoni natijalariga ijtimoiymadaniy talablar va jamiyat tomonidan talablar qo'yiladigan hollarda namoyon bo'ladi

Xulosa

Maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachilarining ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish muammosi bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimidagi islohotlarni amalga oshirilishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachilarida ijtimoiy kompetensiyani kamol toptirish kelajakda maktabgacha ta'limgachagach ta'lim tashkilotlarida muvaffaqiyatli faoliyat olib borishlarini kafolatlaydi.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim nazariyasi va amaliyotida umuminsoniy qadriyatlarni aks ettirishga qaratilgan yangi mazmunning rivojlanishi munosabati bilan ijtimoiy rivojlanish muammolari alohida ahamiyatga ega.

Pedagoglarning ijtimoiy-pedagogik kompetentsiya darajasini oshirish, o'z-o'zini rivojlantirish jarayonini faollashtirish va maktabgacha ta'limning yangi sifatiga erishish muammosini hal qilish faqat innovatsion ta'limni amalga oshirishga tizimli yondashish va uni e'tirof etish sharoitida mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarining ijtimoiy-pedagogik kompetensiyasi ijtimoiy va tarbiyaviy innovatsiyalar jarayonida shakllangan ta'lim faoliyatining innovatsion salohiyatiga asoslanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining ijtimoiy-pedagogik kompetentsiyasini oshirishning eng muhim shartlaridan biri innovatsion faoliyatni tashkil etish bo'lib, bu metodik va texnologik chora-tadbirlar majmuasini yaratmasdan mumkin emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga va xalqiga murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr. <https://president.uz>.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi va YUNESKO hamkorligida. (2018) I.V. Grosheva, L.G. Evstafeva, D.T. Maxmudova, Sh.B.
3. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni. 2019 yil 16 dekabr, O'RQ-595-son/ <https://lex.uz/docs/4646908>
4. Karimov I.A. (2001) Vatan ravnaqi uchun harbimiz mas'ulmiz. 9-jild. T.: «O'zbekiston», 165-bet. <http://www.ziyouz.com>.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi VMQ 802-sonli qarori. 2020 yil 22 dekabr. <https://lex.uz>.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi
12. "Ilq qadam" Davlat o'quv dasturi
6. Parmonov B.E. (2018) Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlari. "Science and Education" Scientific Journal. 350-bet.
7. Kilichova M., Hamrayeva E. (2021) Issues of formation of ecological knowledge and culture in preschool educational institutions. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). Impact factor SJIF-7.696/ April, 4, P.668
8. Fazilova D.X (2021) Xorijiy tajribalardan foydalanish va innovatsion texnologiyalar modulidan o'quv-uslubiy majmua. Jizzax, 2021, 61-bet.
9. Qilichova M. X. (2021) Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish usullari. //XXI asr ta'lim tizimida innovatsion va integratsion yondoshuvlar mavzusidagi Xalqaro ilmiy – amaliy onlayn konferensiyasi materiallari. Jizzax, 633-bet.
10. Saipova Tozagul Risboy qizi "Bolalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish texnologiyalari" PEDAGOG respublika ilmiy jurnali 6 –tom 6–son/2023-yil /15 –iyun [www. bestpublication.org/577](http://www.bestpublication.org/577)
11. Abidova Nilufar Zakirovna, Saipova Tozagul Risboy qizi "Bolalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish texnologiyalari" "Journal of Education, Ethics and Value" (JEEV) respublika ilmiy jurnali Vol.3 No 01(2024) 187-193
12. Abdurahimova D.A. Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari doktori (DSc) ... avtoreferati. – Toshkent, 2020. – 74 b. (B.31)
13. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Qayumho'jayeva Fazilat Dilshod qiz. Kichik maktabgacha ta'limgacha yoshidagi o'qishga bo'lgan munosabati // -Journal of integrated education and research. Volume 2, ISSUE 1 January 2023. pp 150-154.
14. Umarova Gulhayo Murodiljanovna. Kichik maktabgacha ta'limgacha yoshidagi o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqishni klasterli yondashuv asosida rivojlantirish // —Pedagogical international research journal. Volume-21, Issue-2, November, 2022. Pp.7-10.